

dr hab. Alicja Szerłaż, prof. UW

Wrocław, 12. 02.2021 r.

Uniwersytet Wrocławski

Instytut Pedagogiki

Recenzja

osiągnięcia naukowego dr. Piotra Zańko, ubiegającego się o nadanie stopnia doktora habilitowanego.

Ocenę sporządziłam biorąc pod uwagę wymagania określone w art. 219. w ust. 1 pkt 2 i 3 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (tekst ujednolicony: Dz.U. 2018 poz. 1668) oraz w §4. Uchwały Nr 481 Senatu Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 16 października 2019 r. w sprawie określenia sposobu postępowania w sprawie nadania stopnia doktora oraz stopnia doktora habilitowanego na Uniwersytecie Warszawskim.

Uwagi ogólne

Dr Piotr Zańko, w 2003 roku, ukończył studia magisterskie o specjalności ogólnopedagogicznej na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego. Pod kierunkiem prof. dr hab. Anny Przeclawskiej napisał pracę magisterską na temat kultury alternatywnej tworzonej i upowszechnianej przez środowiska studenckie w Lublinie, skupione wokół Akademickiego Centrum Kultury UMCS Chatka Żaka. W 2005 roku, na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego, ukończył dwusemestralne studia podyplomowe w zakresie Polityki i Zarządzania Oświatą, co warto podkreślić, z wynikiem celującym. W latach 2005-2006, jako wolny słuchacz, uczestniczył w seminariach doktoranckich prowadzonych przez prof. dr hab. Annę Przeclawską w Katedrze Animacji Kultury i Pracy Socjalno-Wychowawczej, na Wydziale Pedagogicznym UW. W 2007 roku, na tymże Wydziale, rozpoczął studia doktoranckie, początkowo pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Anny Przeclawskiej (do 2010 r.), a następnie dr hab. Anny Wilkomirskiej, prof. UW przygotował rozprawę doktorską pt.: „*Zabijemy was słowami*”. *Prowokacja kulturowa jako przejaw kultury alternatywnej upowszechnianej w przestrzeni miejskiej i internecie*. W 2011 roku Habilitant uzyskał stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, nadany uchwałą Rady Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 13 grudnia 2011 roku. Recenzentami w przewodzie doktorskim byli prof. dr hab. Zbyszko Melosik oraz dr hab. Henryk Depta, prof. UW. Podkreślić należy, iż w trakcie przygotowywania rozprawy doktorskiej dr Piotr Zańko uzyskał grant promotorski (N N106 024838) oraz w drodze konkursu uzyskał stypendium dla najlepszych absolwentów szkół wyższych kontynuujących naukę na studiach doktoranckich z zakresu nauk i dziedzin naukowych przyczyniających się do rozwoju strategicznych obszarów woj. mazowieckiego, w ramach projektu „Mazowieckie Stypendium Doktoranckie”. W 2011 roku został zatrudniony na stanowisku asystenta, następnie adiunkta (w 2012 r.) w Katedrze Animacji Kultury i Pracy Socjalno-Wychowawczej. Od 2017 roku pracuje w Zakładzie Interdyscyplinarnych Badań nad Kulturą, na Wydziale Pedagogicznym UW. Mając na uwadze powyższe można stwierdzić, iż ścieżka kariery edukacyjnej i zawodowej dr. P. Zańko wskazuje na jej ponadprzeciętny charakter.

Charakterystyka dorobku naukowego

Na dorobek naukowy dr. Piotra Zańko, po uzyskaniu stopnia doktora, według informacji zawartych w autoreferacie oraz w opisie kariery zawodowej, składają się następujące publikacje.

- Publikacje przedstawione do oceny w postępowaniu habilitacyjnym: 1 autorska monografia, 1 rozdział w monografii wieloautorskiej, 3 artykuły autorskie, 5 artykułów współautorskich oraz 1 recenzja książki. Wszystkie spełniają wymogi określone w art. 267 ust. 2 pkt 2 lit. a, b, ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (tekst ujednolicony: Dz.U. 2018 poz. 1668).

- Pozostałe publikacje: 1 autorska monografia, 4 rozdziały w monografiach wieloautorskich (spośród których 2 wydane w wydawnictwach zagranicznych) oraz 1 redakcja naukowa zeszytu tematycznego *Kwartalnika Pedagogicznego*.

Dorobek publikacyjny dr. P. Zańko obrazuje główny obszar Jego zainteresowań naukowych dotyczący relacji między kontestacją a edukacją. Podkreślić należy, iż w tym samym obszarze lokują się również wystąpienia Habilitanta na 13 międzynarodowych (Niemczech, Czechach, Włoszech, Hiszpanii, Portugalii, USA), i 14 krajowych konferencjach naukowych oraz w 3 seminariach naukowych połączonych z warsztatami. Analizując aktywność naukową dr. P. Zańko wskazać należy również na staże dydaktyczno-naukowe (w ramach programu Erasmus+), które Habilitant odbył w University of Porto, Faculty of Arts and Humanities, Institute of Sociology (w latach: 2017, 2019, 2020), do odbycia których został zaproszony przez prof. Paulą Guerrą, cenioną w świecie znawczynię muzycznych form oporu kulturowego. W ramach tych staży wziął aktywny udział w trzech seminariach naukowych. Wygłaszał także wykłady oraz prowadził warsztaty dla pracowników naukowych i doktorantów Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Akademii Pedagogiki Specjalnej, Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej w Warszawie oraz na posiedzeniu Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk i wrocławskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, w ramach których prezentował problematykę dotyczącą metodologii badań jakościowych, w szczególności zastosowania zaawansowanych programów komputerowych w analizie danych jakościowych (wywiadów i danych wizualnych). Jako docenienie kompetencji naukowych dr. P. Zańko postrzegam również powierzenie prowadzenia sesji tematycznych na 3 zagranicznych konferencjach naukowych zorganizowanych przez University of Porto, Faculty of Arts and Humanities.

Odnosić i pozytywnie ocenić należy aktywność Habilitanta podjętą w ramach projektów badawczych. Otóż dr. P. Zańko kierował trzema statutowymi projektami badawczymi finansowanymi z dotacji ministerialnej. Otrzymał również środki z Uczelni na realizację badań (w ramach mikrograntu) dotyczących praktyk kulturowych nowego nacjonalizmu w Polsce (w kontekście edukacyjnym). Był głównym wykonawcą grantu Narodowego Centrum Nauki *Etnografia pamięci PRL-u. Kultura codzienności w Polsce powojennej 1956-1989* (Konkurs OPUS 11, kierownik projektu: prof. dr hab. Wojciech Józef Burszta). Sprawował także funkcję promotora pomocniczego pracy doktorskiej mgr Magdaleny Czarneckiej *Moja dzielnica, nasze miasto. Praktyki społeczno-kulturowe warszawskich grup dzielnicowych*, obronionej na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego, w 2019 roku.

Analiza przedłożonej przez Habilitanta dokumentacji ujawnia także kolejne formy aktywności Habilitanta związane z nauką, a mianowicie:

- członek – specjalista KNP PAN, do zadań związanych z diagnozą pedagogiki wobec kultury masowej i popularnej (2015-2019),
- pełnienie funkcji sekretarza (2015-2016) i członka Rady Redakcyjnej (2018) *Kwartalnika Pedagogicznego*,
- recenzent w czasopismach naukowych: *Sprawy Narodowościowe*, *Kwartalnik Pedagogiczny*, *Stan Rzeczy*, *Studia Etnologiczne i Antropologiczne*, *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego* oraz *Adeptus. Pismo humanistów*,
- członek portugalsko-brazylijskiej sieci badaczy, socjologów kultury *Todas As Artes*, odpowiadający za upowszechnianie najnowszych badań prowadzonych w obszarze artywizmu i oporu kulturowego (od 2017 roku),
- członek 2 komitetów organizacyjnych międzynarodowych konferencji naukowych zorganizowanych przez University of Porto, Faculty of Arts and Humanities (2018, 2021).

Powyższe dowodzi nie tylko jasno określonego i spójnego kierunku badań dr. P. Zańko, ale także zaangażowanej aktywności naukowo-badawczej (przejawianej również w wymiarze międzynarodowym), której przedmiot i różnorodność form świadczą, w mojej ocenie, o dobrych kompetencjach naukowo-badawczych Habilitanta, ujawniających się nie tylko w publikacjach naukowych i realizowanych projektach badawczych, ale także w upowszechnianiu wyników badań własnych oraz w doskonaleniu warsztatu badawczego innych badaczy.

Wskazane osiągnięcie naukowe i jego ocena

We wniosku o przeprowadzenie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie pedagogika, dr P. Zańko jako osiągnięcie naukowe wskazał autorską monografię pt.: *Pedagogie oporu*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2020, ISBN 978-83-8095-812-8, s. 282.

Monografia składa się z trzech rozdziałów: *Metodologiczne konteksty pedagogii oporu*, *Teoretyczne konteksty pedagogii oporu*, a w nim – *Kontestacja*, *Kontrkultura*, *Kultura alternatywna*, *Opór kulturowy*, *Pedagogie oporu*, *Artywizm* oraz rozdział trzeci *Praktyczne konteksty pedagogii oporu*, a w nim – *Moja krew*, *Wolność i pokój*, *Szkoła pod nadzorem*, *Front Wyzwolenia*, *Zwierzęta*, *3Fala i Klamra*. Natomiast całość opracowania poprzedza *Przedmowa* (Wojciech Józef Burszta) oraz *Wprowadzenie*, a zamyka *Résumé*, spis literatury cytowanej oraz indeks nazwisk.

W rozdziale pierwszym *Metodologiczne konteksty pedagogii oporu* Habilitant orientuje swoje przedsięwzięcie badawcze na praktyki kontrhegemoniczne, formułując wobec nich zasadne pytania konceptualizujące zarówno pojmowanie istoty owych praktyk, jak i procedurę badań oraz analizę i interpretację materiału badawczego. W przyjętym podejściu badawczym słusznie wychodzi poza pozytywistyczne ramy metodologii badań społecznych, realizując (jak stwierdza) badania etnograficzne, będące kompilacją różnych podejść, metod i technik oraz odczytując pedagogie oporu za pomocą filtra relatywistycznego oraz filtra poststrukturalistycznego. U podstaw tak pojętej metodologii badań własnych dr P. Zańko

ulokował antropologię interpretatywną, w szczególności metodę opisu gęstego, wypracowaną przez Cliforda Geertza. Technikami badawczymi uczynił zaś wywiad narracyjny, analizę dokumentów oraz obserwację uczestniczącą oraz jako „narzędzie badawcze” siebie jako badawczą. W odniesieniu do każdej techniki w sposób właściwy zostały określone obszary tematyczne, w obrębie których pozyskiwany był materiał badawczy. Moim zdaniem zabrakło wystarczającej argumentacji na rzecz uczynienia działalności Dariusza Paczkowskiego modelowym przykładem pedagogii oporu - *przewodnikiem po meandrach pedagogii oporu* i właśnie - czy wyłącznie pedagogii oporu? Wobec braku informacji o specyfice i rodzajach tejże działalności, trudno o pewność w tym zakresie. Autor stwierdza jedynie, iż *Przykładem rzeczonych pedagogii oporu są analizowane w książce praktyki kulturowe Dariusza Paczkowskiego, polskiego artysty ulicznego, aktywisty i animatora kultury* (s. 19). Na poziomie lektury rozdziału metodologicznego, jako pierwszego w monografii, taka argumentacja, moim zdaniem, nie jest jasna i przekonująca – chcąc „odkryć” artystę (w tym miejscu) musiałam powrócić do *Wprowadzenia* (s. 14) i sięgnąć do rozdziału trzeciego, by zapoznać się z biografią artysty i specyfiką uprawianej działalności. Uważam, że czyniąc założenia badawcze należy podać argumentację na rzecz wybranego obiektu badań. W kontekście metodologicznym niepokój budzi również wątek dotyczący pierwotnego i zrealizowanego zamysłu książki – czy „stawała się ona w działaniu”? A przecież zakres tematyczny publikacji przedstawionych przez Habilitanta do oceny, jednoznacznie ujawnia wiodący kierunek aktywności naukowo-badawczej, sam zaś Autor stwierdza, że analizowana w publikacjach problematyka to *tropy prowadzące ku problematyce ujętej w Pedagogii oporu*. W tym kontekście zaskakuje mnie niepewność badacza co do przedmiotu opracowania. Trudno mi również zgodzić się ze stanowiskiem Autora, iż *głos „pedagoga zaangażowanego”, czy też „pedagoga radykalnego” (jako politycznego birkolera), nie będzie słyszany na edukacyjnej agorze, dopóki nie przyjmie się, że obiektywność w naukach społecznych i humanistycznych tak naprawdę nie istnieje* (s. 27). Czy faktycznie jest to relacja warunkowa? Jakie umocowanie dla tego stanowiska znajduje Autor? Czemu ma służyć stwierdzenie Autora, dotyczące potencjalnego zarzutu postawionego przez naukowców (zwolenników pozytywistycznej wizji prowadzenia badań), że uprawiana przez Autora narracja ma zbyt eseistyczny i nienaukowy charakter? Uważam, iż spójna konceptualizacja teoretyczna i metodologiczna podjętego projektu badawczego przesądza o jego ocenie.

W rozdziale drugim *Teoretyczne konteksty pedagogii oporu*, Autor poddaje analizie pojęcia: kontestacji, kontrkultury, kultury alternatywnej, oporu kulturowego, pedagogii publicznej oraz, jak stwierdza, zarysowuje ramy teoretyczne pedagogii oporu i wskazuje na jej praktyczne konteksty, łącząc je następnie z działaniami artystycznymi, obejmującymi szeroko rozumianą sztukę ulicy. Czyni to w interdyscyplinarnej perspektywie, w oparciu o poprawnie dobraną literaturę przedmiotu. Niejasność konceptualną, w kontekście konstruowania pedagogii oporu, dostrzegam w tym, że Autor omawiane kategorie, jak wynika ze struktury rozdziału, traktuje jako składowe teoretyczne pedagogii oporu. Stąd uwaga dotycząca struktury tegoż rozdziału, w którym tytułowe pedagogie oporu, moim zdaniem, zostały potraktowane niewłaściwie jako jego składowe.

Interesująca poznawczo jest narracja dotycząca pedagogii oporu w jej edukacyjnym kontekście oraz pedagogii publicznej. Habilitant proponuje autorskie rozumienie pedagogii oporu, określających *te praktyki kontrhegemoniczne, które funkcjonują poza instytucjonalnym dyskursem edukacyjnym i są wytwarzane głównie w przestrzeni miejskiej przez środowiska alternatywne, podporządkowane, mniejszościowe, uciśnione, u podstaw których lokuje*

kategorię, teksty kulturowe oraz zjawiska o kulturowym rodowodzie (s. 92). Z poczynionych rozważań wylania się teoretyczna konceptualizacja pedagogii oporu. Choć należało ją uczynić wiodącym motywem, spoiwem – centralną kategorią rozdziału drugiego. Niemniej zaprezentowane teoretyczne ujęcie pedagogii oporu daje podstawy do analizy praktyk oporu – punktów oporu – w działalności Dariusza Paczkowskiego.

W rozdziale trzecim *Praktyczne konteksty pedagogii oporu* przedstawione zostały praktyki kontrhegemoniczne (indywidualne i grupowe) Dariusza Paczkowskiego, z lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku i lat późniejszych. Autor zarysowuje biografię artysty, a następnie, zagęszczając i rozszerzając narrację, opisuje wybrane praktyki opozycyjne, w które był zaangażowany D. Paczkowski oraz współpracujący z nim artywiści, grupy czy ruchy społeczne. Koncentruje się jednak na opisie trzech najważniejszych artystyczno- społecznych inicjatyw artysty, a mianowicie: Frontu Wyzwolenia Zwierząt, grupy 3Fala i Fundacji Klamra. To interesujący i jednocześnie intrygujący opis, choć czasem zaskakujący interpretacją przedstawianych praktyk kulturowych. Ważnym ustaleniem, w wyniku poczynionych przez Autora analiz, jest stwierdzenie, iż *za pomocą działań oddolnych, artystycznych można skutecznie stawiać opór praktykom, które szerzą nienawiść i pogardę wobec Innego*. Teza ta jest użyteczną, moim zdaniem, m.in. dla edukacji międzykulturowej, która winna włączać w swój zakres to, z czym uczniowie stykają się w przestrzeni społeczno-kulturowej poza rzeczywistością szkolną i to, czemu przypisują w niej znaczenie, kształtując m.in. własną perspektywę interpretacyjną i stosunek do Innego. Tym bardziej, że analizowane przez Autora pedagogie oporu, jak sam stwierdza, *to w dużej mierze przedsięwzięcia artystyczne, łączące wymiar estetyczny z politycznym, jednakże wykorzystywana w tych działaniach sztuka (przede wszystkim szeroko rozumiana sztuka ulicy) nie ma charakteru elitarnego, ale egalitarny, partycypacyjny, ściśle powiązany z życiem codziennym*. Stawia również tezę, że *edukacja, która przyczynia się do emancypacji i zmiany społecznej, operuje współcześnie poza rzeczywistością szkolną, a jej fundamentem jest gotowość obywateli do przeciwstawiania się dominującym narracjom i dyskursom aksjonormatywnym, a także wspólny wysiłek, zaangażowanie (różnych) podmiotów na rzecz zmiany świata społecznego i jednocześnie zmiany własnego w nim położenia*. Nie czyni przy tym żadnych rekomendacji dla praktyki edukacyjnej uważając, iż pedagogie oporu są same w sobie formami krytycznej i żywej edukacji, a praktyki kontrhegemoniczne mogą otwierać nie tylko przestrzeń refleksyjności – krytycznego namysłu nad problemami współczesnego świata (lokalnego i globalnego), ale także angażować odbiorców do działań na rzecz dobra wspólnoty i w rezultacie uwalniać zmianę społeczną (s. 249). Zgadzam się z Autorem, iż należy dostrzec konieczność dowartościowania miejsc nauczania i uczenia się poza instytucjonalnym dyskursem edukacyjnym. One to bowiem odgrywają znaczącą rolę m.in. w procesach (auto)identyfikacji kulturowej, kształtowania stosunku do Innego czy postaw obywatelskich.

Pedagogie oporu postrzegam zatem jako przyczynek do myślenia o edukacji, wykraczającego poza formalne oraz instytucjonalne jej ramy, także namysłu nad rzeczywistością społeczno-kulturową, w której funkcjonują uczniowie, a zatem „żywych miejsc i form edukacji.” W tym właśnie upatruję wartość osiągnięcia naukowego dr. Piotra Zańko i oryginalny wkład w rozwój dyscypliny naukowej pedagogika.

Pozostałe osiągnięcia naukowe i ich ocena

Dr P. Zańko wskazał do oceny w postępowaniu habilitacyjnym następujące publikacje.

- „Chleba zamiast igrzysk”. *O subwersjach miejskich podczas Euro 2012*, (w:) Jawor A. (red.), *O starciach płci, religii, tożsamości, norm i kultur*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013, s. 31-44.

W artykule prezentuje i analizuje wybrane wytwory prowokatorów kultury, kontestujących organizację Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej Euro 2012, w Polsce. Celem opracowania jest pozyskanie wiedzy na temat tego, dlaczego i w jaki sposób (jak stwierdza Autor) „komunikacyjni partyzanci” krytykują to sportowe wydarzenie – w przestrzeni miejskiej Warszawy, Poznania, Gdańska i Wrocławia (miast – gospodarzy Euro 2012). Dokonuje przy tym wykładni, konstytutywnych dla podjętej problematyki, pojęć - prowokacja kulturowa i subwersja (w autorskim ujęciu), a także wskazuje na zastosowane podejście - interpretatywną analizę tekstów kulturowych. W efekcie przedmiotem analizy czyni piosenkę „Koko Euro Spoko” w wykonaniu zespołu Jarzębina – także jako prowokację soniczną; działania Manufaktury w postaci akcji snipingowej – plakat „Z dzieciątkami” oraz innych akcji subvertisingowych; prace Radykalnej Akcji Twórczej (RAT); akcję „Chleba Zamiast Igrzysk,” przeprowadzonej w Warszawie, czy akcję sabotażową prowokatorów kultury z grupy Bratki z Rabatki. Opisuje ich obraz, analizuje symbolikę i znaczenie, przedstawia społeczno-polityczne konteksty oraz reakcje instytucji państwowych na wytwory prowokatorów kultury. Jako ważną, w sensie poznawczym, postrzegam umiejętność uchwycenia odmiennych znaczeń przypisywanych, w mniejszości, określone mu wydarzeniu, uobecniającemu się w dyskursie społecznym. Wszystko po to, by w oczekiwanej demokratycznej przestrzeni, głos osób należących do mniejszości był słyszalny.

- *Arcybiskup Michalik na celowniku semiologicznych partyzantów*, „Kultura Popularna”, 2015, nr 2 (44), s.70-80.

W artykule podjęta została problematyka subwersji wizualnych. Odniesieniem dla podjętych analiz, jak stwierdza dr P. Zańko, były wywrotowe memy – wizualne reprezentacje, tworzone przez internautów i udostępnione na Facebooku, będące krytycznym komentarzem na temat szeroko dyskutowanej w mediach wypowiedzi arcybiskupa Michalika dotyczącej problemu pedofilii w Kościele katolickim (zrzucanie winy na dzieci, ofiary pedofilskich czynów oraz ideologię gender). Autor, wykorzystując interpretatywną analizę tekstów kulturowych, przedstawił sposób posługiwania się przez internautów obrazami w celu zmanifestowania krytyki wobec wypowiedzi arcybiskupa Michalika. Zaprezentowane obrazy cechuje zróżnicowanie co do treści, formy i zastosowanych technik. Każdy natomiast przypadek poddany został analizie z uwzględnieniem treści obrazu, jego konotacji, odczytania oraz interpretacji. Dokonana przez Autora analiza wizualnych praktyk internautów pozwoliła na stwierdzenie, iż są one formą wirtualnego aktywizmu, wpisują się w pole działań prowokatorów kultury oraz sytuują się w obrębie kontrkultury pro-prometejskiej, kontrkultury (jak stwierdza Autor) pokładającej wiarę w siłę nowych technologii, które mogą przyczynić się do demokratyzacji ludzkiej komunikacji i zmiany świata społecznego. Dostrzega przy tym, że media społecznościowe – pomimo prób jego cenzurowania – mogą być nadal miejscem swobodnej ekspresji obywateli, a subwersywne praktyki internautów przykładem niekontrolowanej siły społeczeństwa sieciowego. W rezultacie tworzą one nowy rodzaj przestrzeni publicznej oraz publiczności, która uczy się, jak konstatuje Autor, jak stawiać opór różnym formom dominacji, kontroli czy władzy. I co istotne, demonstrowane niezadowolenie bywa niekiedy przenoszone do wymiaru realnego.

- „Obalanie normalności”, czyli debata o związkach partnerskich, „Normy, Dewiacje i Kontrola Społeczna”, 2015, Tom XVI, s. 65-78. Artykuł współautorski z Anną Jawor.

W artykule, wraz ze współautorką, podejmuje problematykę strategii argumentacyjnych przeciwników legalizacji związków partnerskich (hetero- i homoseksualnych), traktowanych jako wyraz postawy oporu zaangażowanych badaczy, którzy (jak podkreśla dr P. Zańko) nie zgadzają się na dyskryminowanie grup mniejszościowych w przestrzeni publicznej w Polsce i w rezultacie opowiadają się po stronie osób wykluczanych z dyskursu publicznego. Zgodnie z oświadczeniem Habilitanta był On pomysłodawcą artykułu, opracował metodologię, dokonał analizy zebranego materiału badawczego. W artykule analizie interpretatywnej poddane zostały stenogramy z debaty sejmowej, z dnia 24 stycznia 2013 roku, dotyczącej projektu ustawy o związkach partnerskich, która miała regulować sytuację prawną osób hetero – i homoseksualnych. Materiał empiryczny (wspomniane stenogramy) zakodowany został w programie komputerowym, wspomagającym analizę danych jakościowych (Atlas.ti7), za pomocą etykiet: zabiegi stylistyczne (fatalizacja przyszłości, niuanse lingwistyczne, zjawisko odwróconej retoryki, deprecjonowanie znaczenia tematu) oraz powtarzające się wątki tematyczne, które mają kreować wizję zagrożenia istniejącego porządku aksjologiczno – normatywnego. Autorzy stwierdzili przy tym, iż opracowanie jest przykładem socjologii krytycznej, zaangażowanej, usiłującej walczyć z negatywnymi zjawiskami, które opisuje oraz przypisali sobie – jako badaczom- obowiązek sytuowania się po stronie osób należących do mniejszości, zamiast legitymizować i utrzymywać nieadekwatne dla współczesności opinie, choćby były wyrażane przez większość. Dokonana analiza strategii argumentacyjnych przeciwników instytucjonalizacji związków partnerskich ujawniła ograniczanie rodziny jedynie do heteroseksualnego monogamicznego małżeństwa z dziećmi – do tradycyjnej rodziny nuklearnej, genetyczno-biologiczną wizję polskości oraz utożsamienie natury z etyką. Tym samym Autorzy uznali, że debata o związkach partnerskich wpisuje się w szerszy kontekst wojny kulturowej, która w swej istocie jest sporem o zbiorową tożsamość i kształt rzeczywistości społecznej.

- *Wielki sztandar narodowy*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 2018, nr 4 (250), Edukacyjne narracje o polskim patriotyzmie – w stulecie odzyskania Niepodległości, Zeszyt tematyczny pod redakcją naukową A. Fijałkowskiego i P. Zańko, s. 20-30.

Artykuł ma charakter polemiczny. Autor podejmuje bowiem problematykę patriotyzmu odczytywanego w perspektywie „pedagogiki Grunwaldu” w ujęciu Adama Fijałkowskiego, „pedagogiki dla społeczeństwa” i patriotyzmu obywatelskiego. Odwołuje się przy tym do typologii pedagogii publicznej G. Biesty oraz postulatu pisania o edukacji w sposób zaangażowany. To cenne poznawczo rozważania konstruujące stanowisko Autora, zgodnie z którym patriotyzm obywatelski wiązać należy bardziej z działaniem na rzecz dobra wspólnoty – bez względu na narodowość, rasę, pochodzenie klasowe, przekonania polityczne, czy orientację seksualną jej obywateli.

- *Pedagogie patriotyzmu*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 2018, nr 4 (250), s. 190-211.

Autor, na podstawie analizy wybranych tekstów kultury popularnej: reprezentacje wizualne, teksty piosenek zespołów hip-hopowych i rockowych oraz działania performatywne w przestrzeni miejskiej, pokazuje, jak w polskiej przestrzeni publicznej ścierają się ze sobą dwie wizje patriotyzmu: otwartego, krytycznego oraz zamkniętego, martyrologiczno-narodowego. Spór ten, o aksjologicznej proveniencji, postrzega jako egemplifikację narastającej wojny

kultur. W efekcie poczynionych analiz formułuje ważne poznawczo tezy dotyczące orientacji dyskursu patriotyzmu w przestrzeni publicznej, patriotyzmu martyrologicznego i nowego nacjonalizmu oraz nieszczelności hegemonii patriotyzmu zamkniętego. Co istotne, kreśli również wstępną definicję pedagogii oporu.

Dodać należy, iż artykuł ten jest częścią zainicjowanego przez Habilitanta transdyscyplinarnego projektu badawczego „*Sorry Polsko*”. *Wojna kultur w polskiej muzyce rockowej*. Założenia teoretyczne i metodologiczne tego projektu zostały przedstawione we współautorskim artykule (współautorka – Anna Jawor), pt.: *Culture war in Polish rock music. Contribution to resarch*. „Kwartalnik Pedagogiczny”, 2015, nr 1 (255), 171-184.

Habilitant był pomysłodawcą tegoż artykułu, opracował założenia metodologiczne projektu oraz fragmenty dotyczące muzyki popularnej – rockowej. Jako cel projektu Autorzy założyli ukazanie wojny kultur w tekstach polskiej muzyki rockowej. Dokonują przy tym wykładni wojny kultur. Natomiast planując zastosowanie interpretatywnej analizy tekstów kulturowych, założyli ustalenie obrazu wojny kultur, wyłaniającego się z tekstów piosenek rockowych i określenie, gdzie przebiega oś sporu. W szczególności, jak wojna kultur w polskiej muzyce rockowej zmieniła się w przeciągu 25 lat (artykuł został opublikowany w 2015 r.) oraz jaka jest relacja pomiędzy wojną kultur obecną w tekstach piosenek rockowych a wojną kultur rozgrywającą się w dyskursach: politycznym, debat sejmowych, społecznym czy medialnym. Sformułowali przy tym tezę, iż w treściach piosenek rockowych zakodowana jest rzeczywistość myślowa zarówno twórców tekstów, jak i ich odbiorców. Zaś za ich analizą przemawia fakt, iż muzyka rockowa jest dostępna, masowa i posiada demokratyczny charakter. Według Autorów wyniki badań stworzą szansę na *pełniejsze zrozumienie przemian społeczno-kulturowych, jakich doświadczamy w obliczu przejścia ponowoczesnego. To bowiem właśnie przemiany zapoczątkowane w latach 60. na Zachodzie „zainaugurowały” i cały czas podtrzymują coraz bardziej przybierającą na sile wojnę kultur*.

- *Underground po śląsku*, „Sprawy Narodowościowe”, 2018, nr 50, s. 1-15. Artykuł współautorski z Mirosławem Pęczakiem.

Kategorię oporu kulturowego dr P. Zańko analizuje również w kontekście historycznym, czego przykładem jest tenże współautorski artykuł. Habilitant jest pomysłodawcą tego artykułu, zrealizował badania i dokonał analizy jakościowej zebranego materiału badawczego. Przedmiotem analizy uczyniono działalność Gliwickiej Alternatywnej Sceny, będącej najbardziej dynamicznie rozwijającym się środowiskiem alternatywnego rocka lat 80. w Polsce i co istotne jedną z najbardziej oryginalnych i nieobecnych w polskim dyskursie naukowym scen alternatywnych. W szczególności przedmiotem zainteresowania uczyniono teksty piosenek wykonywanych przez wchodzące w jej skład zespoły: Śmierć Kliniczna, S.P.A., R.A.P., Absurd, Processs oraz Brzytwa Ojca. Podkreślono przy tym i wykazano, że Górny Śląsk ma własną, wyraźnie inną, tradycję muzyczną. Natomiast celem przeprowadzonych analiz było określenie sposobu, w jaki piosenki te opowiadały o rzeczywistości społeczno-politycznej ostatniej dekady PRL. Potraktowano je przy tym, jako formę komunikacji wewnątrzpokoleniowej odzwierciedlającej stany świadomości młodzieży żyjącej w latach 80. W efekcie wykazano, iż zespoły, tworzące GAS, wyróżniały się radykalizmem tekstów piosenek, wyrażającym się w postaci klimatu beznadziei, osaczenia i opresji, uwarunkowanych (zdaniem Autorów) zapatrzeniem w brytyjskie zespoły punkrockowe, apatią wynikającą ze stanu wojennego czy trwającym (od 1976 r.) kryzysem ekonomicznym. Sformułowano tezę, iż

ów radykalizm jest cechą konstytutywną śląskiego punka, który zaabsorbował, świadomie lub przez „osmozę kulturową,” charakterystyczną dla regionu atmosferę fatalizmu, i poniekąd podwójnego wykluczenia – klasowego i kulturowego (Śląsk robotniczy i nie dość „polski”).

- *Educational contexts of cultural resistance in Poland and Portugal. An introduction research*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 2019, nr 3 (253), s. 155-172. Artykuł współautorski z Paulą Guerra.

Artykuł ten, jak wskazuje dr P. Zańko, uznać należy jako podstawowy / wyjściowy dla opracowania monografii *Pedagogie oporu*. Przedstawiono w nim bowiem refleksje dotyczące oporu kulturowego i demokracji radykalnej, pedagogiki krytycznej oraz naszkicowano koncepcję pedagogii punkowej, co pozwoliło Habilitantowi na dookreślenie definicji pedagogii oporu oraz opracowanie założeń metodologicznych. Habilitant oświadczył, iż był pomysłodawcą artykułu oraz inicjatorem badań, opracował fragmenty dotyczące założeń metodologicznych, kategorii oporu kulturowego, demokracji radykalnej oraz pedagogiki krytycznej. Warto odnotować, iż opracowanie to zainicjowało, jak wskazuje Habilitant, polsko-portugalskie badania porównawcze dotyczące edukacyjnych kontekstów oporu kulturowego.

- *Słowiańska dusza w hip-hopowym rytmie. O twórczości Donatana*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 2016, nr 1 (239), s. 36-49. Artykuł współautorski z Anną Jawor.

Jak stwierdza Habilitant, artykuł ten potraktować należy jako marginalny w stosunku do głównego nurtu zainteresowań oporem kulturowym. Habilitant oświadczył, iż był pomysłodawcą artykułu, opracował metodologię, dokonał analizy zebranego materiału badawczego. W artykule analizie poddane zostały wybrane teledyski do utworów Donatana po to, by pokazać, w jaki sposób pojmowana i kreowana jest w nich słowiańszczyzna. Autorzy lansują bowiem tezę, iż fenomen popularności twórczości Donatana wynika z przywołanych i kreowanych w tekstach archetypów i stereotypów dotyczących Słowian. Analizę przeprowadzono w ramach podejścia interpretatywnego, pozwalającego na zrozumienie tego, w jaki sposób poszczególne kultury i ludzie (muzycy hip-hopowi), w konkretnym czasie nadają znaczenie światu, który ich otacza. Wybrane teledyski poddano transkrypcji w aplikacji F4, następnie zakodowano w programie komputerowym wspierającym analizę danych jakościowych (Atlas.ti 7). Kategorie analityczne tworzone były w sposób indukcyjny, a kulturowe kontekstualizowane były w bieżącym dyskursie medialnym. Wyniki przeprowadzonych analiz potwierdziły przyjętą przez Autorów tezę bowiem, jak wykazano, w tekstach piosenek reprodukowane są stereotypy Słowianina, budowany jest mit niezłomnych i niezwyciężonych Słowian (wyłącznie mężczyzn), przypominane są stare słowiańskie rytuały (kontynuowane w weekendowych „melanżach” młodzieży), reprodukowany jest seksizm i męski szowinizm, potwierdzający z kolei tezę o powszechnej reifikacji kobiet w muzyce hip-hopowej. Wskazano, że twórczość Donatana jest niespotykanym dotąd w Polsce łączeniem fenomenu kultury miejskiej (kultury globalnej) z fenomenem kultury wiejskiej (kultury lokalnej), a zatem przenikania się tego, co globalne, z tym, co lokalne.

W dorobku naukowym dr. P. Zańko znajduje się również artykuł recenzyjny *Recenzja książek: Raperzy kontra filomaci i Antologia Polskiego Rapu*, „Kultura Współczesna”, 2015, nr 2 (86), s. 174-179.

W artykule Habilitant przedmiotem recenzji czyni dwie książki: *Raperzy kontra filomaci* autorstwa Tomasza Kukulowicza, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2014, oraz *Antologia Polskiego Rapu* autorstwa Dominiki Węclawek, Marcina Flinty, Tomasza Kleyffa, Andrzeja Całego, Kamila Jaczyńskiego, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2014. Oprócz docenienia poznawczej walorów wskazanych powyżej publikacji, krytycznie odnosi się również do niektórych tez sformułowanych przez autorów w obu opracowaniach, sensownie argumentując na rzecz własnego stanowiska.

Przedstawione przez dr. P. Zańko do oceny publikacje, jak stwierdza w autoreferacie, to nie tylko kolejne tropy prowadzące ku problematyce ujętej w *Pedagogiach oporu*, ale także obrazujące proces stawania się pedagogiem korzystającym świadomie z dorobku innych dyscyplin naukowych, zwłaszcza nauk o kulturze. W publikacjach tych Habilitant w centrum zainteresowania sytuuje dyskursy kontrhegemoniczne, wytwarzane przez grupy alternatywne, mniejszościowe i uciśnione poza rzeczywistością szkolną. Akty oporu analizuje głównie w dwóch wymiarach – wizualnym i sonicznym, zaś tłem dla rozważań o pedagogiach oporu czyni bieżące, szeroko komentowane i często wrażliwe wątki społeczno-polityczne oraz narastającą wojnę kultur. W artykułach uwidacznia się interdyscyplinarne / transdyscyplinarne podejście dr P. Zańko do wybranych wytworów prowokatorów kultury – ich odczytywania, analizy oraz interpretacji, przy zastosowaniu analizy danych jakościowych. Jako wartościowe poznawczo postrzegam artykuły podejmujące problematykę patriotyzmu, eksponujące jego obywatelski charakter, odczytujące orientacje dyskursu patriotyzmu w przestrzeni publicznej. Wskazane do oceny publikacje uwidaczniają również kierunek poszukiwań naukowo-badawczych Habilitanta, nadając mu jednoznacznie określony i spójny tematycznie charakter. Z pedagogicznej natomiast perspektywy, publikacje te obrazują i uwrażliwiają na zagadnienia istotne dla szeroko pojętej edukacji (niezbyt często podejmowane w pedagogicznym dyskursie naukowym), dając asumpt do wytyczania nowych kierunków badań na gruncie np. pedagogiki kultury, pedagogiki wielokulturowej i edukacji międzykulturowej czy pedagogiki społecznej. Stąd moja pozytywna ich ocena. Wskazują również na dobry warsztat badawczy Habilitanta.

Wątpliwość budzi natomiast opublikowanie pięciu artykułów, na dziesięć wskazanych przez Habilitanta do oceny, w „Kwartalniku Pedagogicznym” i to w czasie, gdy pełnił w nim funkcję sekretarza czasopisma (2015-2016) oraz członka Rady Redakcyjnej (2018), a dwa z nich ukazały się w jednym numerze, którego współredaktorem był sam Autor. Niepokoi także brak publikacji w czasopismach zagranicznych. Powyższe wskazuje na nader słabą obecność dr. P. Zańko w międzynarodowej przestrzeni publikacyjnego upowszechniania wyników działalności naukowo – badawczej.

Działalność dydaktyczna i popularyzatorska

Dr P. Zańko, od 2011 roku, prowadzi zajęcia dydaktyczne na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego, realizując przedmioty: Zbieranie i analiza danych jakościowych w badaniach społecznych (w tym zaawansowany kurs dla doktorantów), metodologia badań jakościowych, Antropologia kulturowa, Antropologia miasta, Wprowadzenie do wiedzy o kulturze współczesnej, Socjologia edukacji, Kultura – Młodzież – Badania Społeczne. Prowadzi również zajęcia ogólnouniwersyteckie, w formie konwersatoriów i seminariów. W przypadku tych ostatnich, wprowadzona autorska formuła zdecydowanie wykracza poza ich formalny status – rozmowy z osobami znaczącymi w kontekście realizowanej problematyki: kontestacje lat 60. w Polsce oraz kultura muzyczna i relacje między muzyką popularną (głównie

rockową) a polityką. W kontekście oceny działalności dydaktycznej wart odnotowania jest fakt, iż w 2015 roku, w ramach ogólnouczelnianego konkursu organizowanego przez Samorząd Studentów UW, dr P. Zańko uznany został za najlepszego nauczyciela akademickiego Uniwersytetu Warszawskiego w kategorii nauki społeczne. Z tego też powodu otrzymał również Nagrodę Rektora Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 2016-2020 i w kolejnej kadencji był/ będzie członkiem Rady Wydziału Pedagogicznego UW.

Mocną stroną działalności Habilitanta jest popularyzacja nauki. Brał bowiem udział:

- w dyskusji radiowej *Nowy wymiar mowy nienawiści*, poświęconej zjawisku hejterstwa w przestrzeni publicznej w Polsce (Czwórka Polskie Radio, 2013),
- jako panelista w debacie *Nauka i sztuka. Uwolnić zmianę* (Zachęta Narodowa Galeria Sztuki, 2013),
- jako wykładowca w serii wykładów dotyczących zjawiska prowokacji kulturowej w Polsce – V Festiwal Nauki i Kultury *Kultura niezależna wczoraj i dziś* (Gniezno, 2014), Galeria Bielskiej BWA w ramach cyklu *Street art i graffiti w Polsce* (Bielsko Biała, 2013), Europejska Fundacja Kultury Miejskiej *Documentary Stuff* (Lublin, 2014),
- w wywiadach dotyczących (sub)kultury hipsterów, zaprezentowanych mediach ogólnopolskich i artykułach prasowych.

Ponadto dr P. Zańko jest autorem artykułu popularnonaukowego *Art. Is dead*, opublikowanego na łamach wydawanego przez tygodnik *Polityka – Pomocnika Historycznego* (2018, nr 1).

Zważywszy zatem na działalność dydaktyczną i popularyzatorską stwierdzam, iż dr. P. Zańko nie tylko z powodzeniem i na wysokim poziomie realizuje zobowiązania nauczyciela akademickiego, ale także działalność tę (w jej merytorycznym aspekcie) znamionuje koherentność z osiągnięciami naukowo-badawczymi, które są również z powodzeniem upowszechniane. Powyższe, w mojej ocenie, dowodzi komplementarności działalności naukowo-badawczej, dydaktycznej i popularyzatorskiej Habilitanta i zasługuje na pozytywną ocenę. Pełnione zaś w środowisku Uczelni role obrazują duże doświadczenie w pracy organizacyjnej.

Konkluzja.

Dokonana analiza dorobku naukowego oraz innych osiągnięć dr. Piotra Zańko upoważnia do pozytywnej ich oceny. Przesądzają o niej:

- wykazana w recenzji naukowa wartość osiągnięcia w postaci autorskiej monografii pt.: *Pedagogie oporu*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2020, którą oprócz naukowej ważności, w szczególności cechuje oryginalne, interdyscyplinarne podejście oraz edukacyjna użyteczność – dostrzeżenie pedagogii oporu jako formy żywej edukacji inspirującej do zmiany myślenia o edukacji;
- dorobek naukowy Habilitanta po uzyskaniu stopnia naukowego doktora, który nie budzi znaczących wątpliwości co do tego, iż stanowi poznawczy wkład w rozwój dyscypliny pedagogika,
- istotna aktywność naukowa Habilitanta poza Uniwersytetem Warszawskim – w innych uczelniach (również zagranicznych), instytucjach naukowych oraz w instytucjach kultury.

Stwierdzam zatem, iż dorobek naukowy oraz inne osiągnięcia Habilitanta spełniają w wystarczającym stopniu wymogi określone w art. 219, w ust. 1 pkt 2 i 3 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (tekst ujednolicony: Dz.U. 2018 poz. 1668) i wnoszę o nadanie dr. Piotrowi Zańko stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie pedagogika.

Michał Szulc